

De reformatoerische opleving binnen de gereformeerde kerken
in de dertiger jaren van de twintigste eeuw.

door ds. H. Smit, Barendrecht.

I. Inleiding.

Wij kunnen de Reformatoerische opleving van de dertiger jaren typeren als ... Een *vernieuwing van het horen naar de Schrift* als naar het Woord, dat onze Verbondsgod ook heden tot zijn volk spreekt.

Deze omschrijving kan nog op enkele punten wat toegespitst worden:

Allereerst wordt de relatie tussen de Here als de Spreker en ons als zijn horen-
de kinderen als een *direkte* gezien, beleeden en beleefd, zodat bijvoorbeeld de vraag, of God het 'ten diepste' wel tegen ons heeft, geen recht van bestaan heeft. Verder: God spreekt ons aan in onze *konkrete* levenssituatie ... in ons konkrete denken, werken, handel drijven ... , in onze verrichtingen binnen het gezin, de kerk, de wereld ... , in de strijd die we hebben te voeren tegen de werkelijke verzoeken en zonden.

En zo kunnen de trefwoorden 'direkt' en 'konkreet' dienen om de bovenstaande omschrijving de nodige verscherping bij te brengen.

Het grote belang van de Opleving zit voorts daarin, dat het boven beschreven eenvoudige uitgangspunt zo konsekwent is gehandhaafd in de konfrontatie met de stromingen van de tijd ... tegenover autonome wijsbegeerte, scholastieke theologie en mystieke belevingsgodsdienst.

We willen dat in zijn uitwerking laten zien door de belichting van enkele factoren van de strijd, die in de dertiger jaren en daarna gevoerd werd. Eén en ander onder de 'kopjes' *Verbond, Mens, Prediking* en *Kerk*. Daarna volgt een kort commentaar en een klein na-woordje.

II. Uiteenzetting.

1. Het verbond Gods.

De gangbare na-Kuyperiaanse theologie werd beheerst door een sterke spannings-
verhouding tussen het eeuwig-vaste raadsbesluit van God enerzijds en het konkrete spreken van God in de geschiedenis anderzijds. Daarbij werd het eeuwig-vaste de norm, waarnaar het konkrete werd beoordeeld, uitgelegd en vaak in feite bijgesteld. Ten diepste een soort gekerstende herleving van de oude suprematie van het 'zijn' over het 'worden', zoals we die bij het platonische griekendom aantreffen. De toespitsing hiervan op de Verbondsleer: ...

Het verbond naar zijn *wezen* is opgericht met degenen, die van eeuwigheid zijn uitverkoren in Christus om op grond van de verdienste van zijn bloed en levend door de kracht van zijn Geest het eeuwige leven te beërven.

Het verbond naar zijn *verschijning* evenwel heeft een bredere reikwijdte. Het "Ik ben de Here uw God" wordt gesproken tot de volle gemeenschap van Israël en daarin ook tot hen, die straks in de woestijn door het gericht van God zullen omkomen. Zo worden ook de kinderen der gelovigen - als behorend tot Gods verbond en tot zijn gemeente - gedoopt, ook zij die later zullen afvallen! Deze bredere reikwijdte is, zoals de terminologie reeds aangeeft niet 'wezenlijk'. Het "Ik ben de Here uw God" kan toch zeker in zijn volle heilsbetekenis 'ten diepste' niet komen tot hem, die niet van roeping tot rechtvaardiging en tot verheerlijking zal voortgaan! Men verstaat wat hier in feite aan het gebeuren is. De beschouwing van het eeuwig-vaste besluit der verkiezing wordt hier als een *filter* gezet tussen de aanspraak van God "Ik ben de Here uw God" en het horende lid van Gods gemeente! De direktie in de spreek-hoor-relatie is gebroken. Heeft God het 'wezenlijk' tegen mij?

Nog een belangrijke implikatie van deze in feite *dualistische* verbondsleer valt hier te noemen. Deut. 28 stelt tegenover de zegen en de vloek van de / elkander Here. Amos 3,2 zegt zelfs: "U alleen heb Ik gekend uit alle geslachten van het aardrijk; daarom zal Ik al uw ongerechtigheden aan u bezoeken". Toorn en wraak ... vanwege de verbondsbreuk! En zelfs de bevoorrechtiging van Israël als Gods

lijke' ziel op als het orgaan voor de terugkeer tot het goddelijke vanuit de aards-tijdelijke werkelijkheid, die van een slechts zeer geringe zijnsgraad is - vergelijk de leer van het $\mu\eta\ \acute{o}\nu$ '. Ook verschijnt de ziel daar als het orgaan voor de Gods-beleving en van de mystieke éénwording met God. Door de eeuwen heen bleef een soort gekerstende vorm van die 'hoger-lager-dualisme' de geesten beheersen, waarbij het weinig moeite bleek te hebben met welke kerkmuren ook!

Zoals men in de late Middeleeuwen een merkwaardig verbond tussen Scholastiek en Mystiek beleefde (denk aan Bonaventura, Hugo van St. Victor ...), zo was er ook in de dertiger jaren sprake van een verband tussen dualistische theologie en dualistische belevingsgodsdienst. Waar het besef van het direkte en konkrete spreken van de Here tot zijn volk gebroken wordt en een theologisch filter het licht gaat opvangen en verdonkeren, daar moet een orgaan gevonden worden buiten het Woord van God, dat ons de verbondenheid met God kan garanderen!

Als je een mystieke broeder tracht te troosten met het Woord van God, dan zal hij al gauw de vraag stellen, hoe hij weten moet, dat die troost voor hem bestemd is! Het gezochte garanderende orgaan wordt nu (op het spoor van een lange traditie) de 'onsterfelijke ziele' met haar beleving en 'schauwing' van God. De keerzijde wordt (ook al op het spoor van een lange traditie) gezien in een verachting van het aards-lichamelijke. Dat mag van belang zijn om 'door de wereld te komen', het is voor de relatie tot de Here in feite van onwaarde. Handeldrijven, veldbewerking, beroepsuitoefening, huwelijksleven ... allemaal vormen van het leven in de lagere regio der lichamelijkeid!

Men verstaat nu wel, dat de strijd van de dertiger jaren op dit punt bepaald niet een staaltje was van abstract-anthropologische belangstelling en van een lust om vakwetenschappelijk het één en ander recht te zetten. Ook hier ging het om de werkelijke dienst van de Here en om de betrokkenheid van al onze organen en levensverrichtingen in die dienst!

A. Janse schreef "De mens als levende ziel". In dat werkje laat hij zien, welk een grote scala van betekenissen het woord 'ziel' in de Schrift heeft en dat ook oude en vertrouwde voorgangers als de Kanttekenars op de Statenvertaling voor deze veelheid een open oog hadden: "Levensadem, ... Leven, ... de konkrete mens, ... de mens zelf ...". Voorts wijst hij nuchter op Schriftverbindingen, die bij de genoemde 'zieleverering' als onmogelijk moeten gelden, zo bijvoorbeeld "dode zielen". In "Van Idolen en Schepselen" wordt één en ander thetisch uitgewerkt: In de mens mag men onderscheiden, maar niet dualistisch: De ene mens fungeert in diverse levenssferen ... organisch ... analytisch ... sociaal ... godsdienstig-cultisch (om er enkele te noemen). Die ene mens leeft en *hij* sterft. En *hij* woont in bij de Here. En *hij* mag straks opstaan uit de dood. Het gaat Janse - nogmaals - niet maar om een wetenschappelijke zuivering, maar om een terugkeer naar de echte dienst van God ...

Om het horen van het werkelijke konkreet tot ons gerichte Woord Gods.

Om de bevrijding uit de concentratie op het zogenaamde 'hogere' in de mens.

Om de bekering uit de negatief-neutrale houding tegenover het zogenaamde 'lagere' konkrete aards-lichamelijke leven.

Om de werkelijke dienst van de Here in werken, handelen, huwen ... met *al* onze krachten!

We mogen hier denken aan de diepe verwantschap met de strijd, die Paulus te voeren heeft in I Kor. 6,12-20, waar hij de prijsgeve van de zedelijkheid door de typisch-griekse lichaamsverachting te lijf gaat met de verwijzing naar *ons* gekocht-en-betaald-zijn door Christus, naar de opstanding die *ons* te wachten staat, naar het tempel-des-Geestes-zijn van *onze* lichamen. Ook hier steeds de gehele mens met wat we een contrañadruk zouden kunnen noemen op het lichamelijke (zie ook vs. 20)! Ook hier geven we een verhelderend citaat van A. Janse, deze keer uit 'Leven in het Verbond' (29v.)

" ... De ganse Schrift is vol van de gemeenschap, die God met deze rechtvaardigen heeft. En dan niet met iets 'goddelijks' in hen, of met hun 'godsdienstig leven', neen, met de ganse mens. Niet maar alleen inwendige, gevoelige, bevindelijke gemeenschap - maar een gemeenschap met de gehele mens. En dat wekt ook onder andere ons gevoelsleven op ... *)

" In deze situatie wil ik met U Psalm 44 lezen.

Psalm 44.

(2) O God, wij hebben met onze oren gehoord, onze vaders hebben het ons ver-
borteld; Gij hebt een werk gewrocht in hun dagen, in de dagen van ouds.

Ook in de dagen van de Reformatie.

(3) Gij hebt de heidenen met uw hand uit de bezitting verdreven, maar hen lie-
m vaden geplant.

De geest van het heidendom, doorgedrongen in de Roomse kerk, hebt Gij
geslagen in die tijd. Ook zelfs de geest der moderne devoten. Wat had-
den zij geringe invloed bij de krachtige werking des Heiligen Geestes;
bij de wederkeer tot het Woord was Thomas a Kempis niets. Wat krachtige
beking van de Roomse dwaling tot de waarheid Gods. Calvijn, tot de
waarheid bekeerd, schrijft enkele jaren later al de Institutie.

Gij hebt de volken geplaagd, helieden daarentegen doen voortschieten.

(5) Gij zelf zijt mijn koning, o God. Gebied de verlossingen
Jakobs.

Verlos ons, Jahweh, zoals Gij eens Jakob hebt verlost. Verlos ons thans
van de Overheden en de machten in de lucht, die de mensen godsdienstig
maken, die ze liberaal maakten en sociaal-demokraat, en bolsjewiek en
fascist, en die ze overhaalt om iets van zichzelf te geloven, om zich-
zelf tot gave persoonlijkheid op te werken in een Christelijke geest of
ook wel ... tot Crisismensen, tot zelfverloochenaars, tot doders van hun
Ik, tot offeraars achter de grote offeraar Jezus aan. Alzo tenietdoende
t geloof in de enige offerande van Christus, waar niets meer bij moet."

Vooral bij deze opzet blijft de eigen aard van de tekst over de gehele linie
van de preek gehandhaafd: Een gebed blijft een gebed; een vermaning blijft een
vermaning. Men preekt en spreekt geen moment 'tegen de tekst aan'.

Ik wil erop wijzen, dat men deze 'onmiddellijke applicatie' niet uitsluitend
op deze en gene kansel aantreft. Ze is met name onder de leerlingen van A. Jan-
se in spraak en geschriften in ere gebleven. Een opvallend en treffend verschijn-
sel!

> c. Verscherpte aandacht voor de heilsfeiten.

De onder 2. besproken belevingsgodsdienst is in feite subjektivistisch. Voor
haar hebben de feiten van het heil waarde in zoverre ze de gestalte van *belevings-*
objekten aannemen. Sterke taal bezigt in dit opzicht de door A. Janse in "Van
Idolen en Schepselen" (47) geciteerde Angelus Silezius: Al was Christus duizend
maal geboren in Bethleem maar niet in uw hart, dan was alles nog verloren!
Doorbraak van het subjektivisme is mogelijk in het besef, dat in de weg van de
verkondiging het heilsfeit zelf op mijn leven beslag legt - Zie het "Ik verkon-
dig u grote blijdschap ..." (Luk. 2:10) en de gang van de herders "om te zien
hetgeen geschied is ..." (15). Het feit 'maakt' de vreugde-emotie en niet -
streng subjektivistisch - omgekeerd! Denk ook aan Rom. 10:9 "Want indien gij
met uw mond belijdt, dat Jezus Heer is, en met uw hart gelooft, dat God Hem uit
de doden heeft opgewekt, zult gij behouden worden" - let op het 'feitelijke'
woordje 'dat'. De Opleving van de dertiger jaren bracht ook wat de prediking
betreft een reformatorische verscherping en versobering te weeg. Verscherping
in de zin van een meer nauwgezette aandacht voor de feiten; versobering in de
zin van een mindere en 'afgeleide' aandacht voor onze beleving.

Bij verschillende broeders uit de kring van de Opleving treft men de overtui-
ging aan, dat meer aandacht voor de heilsfeiten zich ook dient uit te strekken
tot het algehele *feiten-verband*, waarin het schijnbaar kleine een plaats in-
neemt. Enkele verduidelijkende voorbeelden: In I Sam. wordt ons beschreven,
hoe de Here opstaat tot verlossing van zijn geknechte volk en hoe Hij daarbij
komt tot David's koningschap. I Sam. 1 beschrijft nu, hoe de Here dat grote
werk begint bij het onmogelijke-voor-de-mens ... de onvruchtbare Hanna! Stel
nu, dat ik I Sam. 1 zou brengen onder het thema "Het leed van de kinderloos-
heid en de troost in dat leed", dan heb ik Hanna gemaakt tot een gestalte, die
als draagster van een groot leed als het ware tijdloos boven de geschiedenis

belovende en bedreigende spreken in de werkelijke situatie en dat zowel op binnen-kerkelijk als op interkerkelijk terrein.

In dit verband zou ik willen wijzen op prof. dr. K. Schilder, die juist ook ten aanzien van de kerk weer de aandacht heeft gevraagd voor Gods konkrete eisen. We zien daarin, hoe in een zeer belangrijke mate zijn indrukwekkende levensstroom de bedding van de Opleving der dertiger jaren volgt. Ik geef een citaat uit "De Kerk" II, verschenen in de bundel "Verzamelde Werken", en wel uit de rede " 'Ons aller Moeder' anno 1935" (208/9).

" Want, zó redeneert men dan verder (namelijk in Ned. Herv. kring - H.S.): al zou het nu voor het 'wel-wezen' inderdaad goed zijn, wanneer de bestuursorganisatie verdween, het 'wezen' wordt er toch niet door geraakt. Hiertegen hebben we onze ernstige bedenking. Want, zo antwoorden wij, het 'wezen' van een verbondsverhouding is, dat niet alleen God werkt naar ons toe, maar wij naar Hem toe. Het 'wezen' is voor wat ons betreft: het gehoorzaam zijn; het 'wezen' is: de leer in het leven bewijzen, doen wat men houdt voor plicht. Tot het 'wezen' der verbondsrelatie behoort dus ook de trouw aan God in het institueren, elke dag, ongeacht de kwade gevolgen, die de ongehoorzamen ons erom mochten willen laten lijden" *)

*) Let op de treffende parallel tussen de wijze, waarop prof. Schilder het woord 'wezen' gebruikt en de manier waarop A. Janse datzelfde woord bezigt in de uitdrukking 'wezenlijke tijdelijke bedeling' - zie onder I.

Er zou uiteraard veel meer besproken kunnen worden. Met het boven verhandelde is evenwel, dacht ik, een behoorlijke uitleg gegeven van wat in de Inleiding als omschrijving en toespitsing werd gepresenteerd.

III. Kommentaar.

Ik ben van overtuiging, dat we de Opleving van de dertiger jaren met dankbaarheid als een goede gave van de Vader der lichten hebben te waarderen. Zij is inderdaad een vernieuwing van het horen naar het Woord van God, dat ons direkt in onze konkrete situatie aanspreekt. Daarbij moet men 'horen' niet in eng-verstandelijke zin nemen maar in de brede schriftuurlijke betekenis, waarbij het gehoorgeven en volgen als algehele levenswandel wordt bedoeld. En daarom is deze opleving veel meer dan een *theologisch fenomeen*. Zij is meer, breder en dieper dan de theologie. Zij gaat aan de theologie vooraf. Daarin mag ook opgesloten liggen, dat zij goede *uitgangspunten* voor een reformatorisch-theologische ontwikkeling aandraagt. Toch wordt ook de wandelaar op een *goede* weg door gevaren bedreigd. Op enkele van die gevaren zou ik kort willen wijzen.

1. Het gevaar van een verstarde verbondssystematiek.

A. Janse had een scherp inzicht in het verschil tussen het werkelijke leven in het verbond en het leven bij een (theologisch) systeem. Hij heeft dat inzicht ook bij velen ingang doen vinden. De overgang van het eerste naar het tweede is niet minder dan een deformatie. Zo wordt de wetsgehoorzame Israëliet een fari-zeeër; zo wordt de aanbieder van Gos majesteit een theoloog van het "hoogste zijn". De grote moeilijkheid is nu, dat geen enkele goede inzet een soort ingebouwde immuniteit tegen deze verstarring kan meebrengen.

Ten aanzien van het verbond dreigt het gevaar, dat men de lijnen 'gehoorzaamheid - zegen' en 'ongehoorzaamheid - vloek' devalueert tot een mechanisch systeem van oorzaak-en-gevolg, waardoor het werkelijke horen naar de levende God wordt verdrongen.

Bij de voortgang van de verstarring zou het luisteren naar de Here misvormd worden tot een denkend doorgronden van God-in-zijn-werken ... een groeiende verwantschap met het 'overwonnen' scholastieke systeem!

Gods Woord zou ook - een duidelijk symptoom van verval! - in feite te breed worden voor het enge systeem.

Men zou plaatsnemen in de boot van de 'systematiserende' vrienden van Job en geen oor meer hebben voor Gods strenge bestraffing van die vrienden (Job 42: 7-8). Ook een Schriftgegeven als Joh. 9: 2-3 ("Noch deze ... noch zijn ouders ...") zou

hoorzame Bondeling de wederopbouw van het begin af aan en van het nulpunt uit moet bewerken? Wordt hier de *geschiedenislijn* niet door zondedood en genade-opstanding gemarkeerd?

*) Let op het getal 40, op de woestijn; vergelijk ook de 'herkomst' van Christus' antwoorden!

Nog een vraag: Paulus verkondigt de 'rechtvaardiging van de goddeloze' (Rom. 4: 5) - een *schokkende* uitspraak (vergelijk de evidente rechtsregel van Dt. 25:1). Laat hij ons daarmee niet zien, dat ook de woorden van de stam 'rechtvaardig' naar betekenis en reikwijdte die gang door de historie heen en door het nulpunt heen tot de oprichting in Christus als het ware hebben méégemaakt? *)

*) ... waarvan overigens ook reeds "de wet en de profeten hebben getuigd" (Rom. 3: 22; 4: 3,6 evv.)

Zou men bij het streven naar konkrete direktheid de heilsgeschiedenis gaan zien en behandelen *uitsluitend* als een *egaal-linear* verloop, dan zou men te kort doen aan geweldige noties van de Schrift en aan het uiterst-verrassende, dat de beloftevervulling toch altijd weer blijkt te hebben!

Ik zeg dat niet als iemand, die het zelf reeds gegrepen heeft. Te duidelijk herinner ik mij de moeite van de op onze T.S.B. opgekomen vraag, hoe Christus' opstanding verwerkt moet worden in een preek over Prediker ... Zij mag niet genegeerd worden, maar zij mag toch ook niet zo verwerkt worden, dat de konkrete ijdelheidsnotie van de tekst wordt geneutraliseerd en de boodschap haar 'pointe' verliest. Ook hier mag de noodzaak van het volhardende gebed op het pad-van-het-horen wel worden beklemtoond!

5. Het gevaar van bevriazing van het Mens-beeld ten koste van de urgentie van Koninkrijk en eindtijd.

Terecht stelt A. Janse tegenover het lichaam-ziel-dualisme - Zie II 2 - de *éne mens*, die de Here in al zijn verrichtingen - het eten van zijn brood, zijn huwelijksleven, zijn beroepsarbeid, zijn gebed en psalmgezang - heeft te dienen. De dienst des Heren in het volle leven met de inzet van alle krachten! Een krachtige positiekeuze tegen de dualistische verachting en prijs-gave van het zogenaamde lagere lichamelijke bestaan. De verwerping van dat dualistische ascense-motief mag evenwel niet leiden tot een negering van de schriftuurlijke motieven-van-onthouding ... "om der zonde wil" en "terwille van het Koninkrijk Gods". Enkele gegevens:

Mat. 5: 29-30 Het bevel om in geval van verleiding tot zonde het rechteroog uit te rukken en de rechterhand af te hakken;

Joh. 6: 27 De aansporing om terwille van de spijs die blijft niet te werken om de spijs die vergaat;

Mat. 24: 17-18 Het verbod om in het uur van het gericht naar huis terug te keren om nog iets van het huisraad te redden;

Mat. 19: 12 De gesnedenen, die zichzelf gesneden hebben terwille van het Koninkrijk der hemelen.

Hier leert de Here duidelijk, dat het op allerlei manieren - om de zonde, door de eindtijdelijke urgentie, terwille van het Koninkrijk - noodzakelijk kan zijn en ook zàl zijn afstand te doen van een zeer konkreet fungeren in het dynamische, in het biotische, in het economische, in het ethische, ...

Deze onthouding staat pal tegenover de dualistische ascense: Juist vanwege de éénheid van de mens kan hij niet naar believen zijn aandacht blijven 'spreiden' - zie Mat. 6: 21. De harmonie van het één *en* het ander in een oasetijd der gemeente kan onder de Koninkrijksurgentie in de keus voor het één *of* het ander overgaan!

Dit alles is niet een kritiek op de anthropologische notities van A. Janse en de uitwerking daarvan in de Wijsbegeerte der Wetsidee. Het is wèl een kritiek op onze natuurlijke geneigdheid om dat harmonische Mens-beeld van de-*ene*-mens-in-de-volheid-van-àl-zijn-levensverrichtingen nu ook maar in de tijdloos-harmo-